

בהר

דערנאך זאגט רש"י: „כך שנוי בתורת כהנים, ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב במשנה תורה³ למדנו שכללותי ופרטותי⁴ כולן נאמרו מסיני ובא הכתוב ולמד כאן על כל דיבור שנדבר למשה שמיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב“.

ד.ה. רש"י קומט באווארענען: „דאס וואס מיר ווייסן אז „כל המצות נאמרו מסיני“⁵, איז עס נאר בנוגע צו כללותי-הן, אבער דקדוקיהן דארף מען אויף דעם א רא"י, און מען לערנט עס אפ פון שמיטה, עס איז אבער קשה: וואס איז דער הכרח אז „בהר סיני“ ביי שמיטה קומט אנווייזן אויך אויף אנדערע מצות (אז אויך דקדוקיהן זיינען מסיני), עס רעדט זיך דאך דא נאר וועגן שמיטה אליין?

(3) דלא כדעת רבי (מ"ק ב, ב. גיטין לו, א. קידושין לח, ב) דבשתי שמיטות הכתוב מדבר, אלא כדעת רבנן דפליגי עליו, וכמ"ש ברע"ב כאן.
(4) כ"ה ברוב הדפוסים. וכדפוס א' דרש"י ובכמה כתי' דרש"י: „ופירושי“ וצ"ל לכאורה קאי על הפירושים בתושבע"פ. וראה לעיל הערה 2 ובס' שנמננו שם.
(5) דבק טוב, נימוקי שמואל ושפ"ח. וראה רא"ם, משכיל לדוד. ועוד.
(6) במפרשי רש"י (ותריכ) כ' דרש"י (והתריכ) סמך על מש"נ בס"פ בחוקותי, אלא המצות גר' בהר סיני (או — שם בו, מו). אבל מזה שרש"י לא הזכיר כלל פסוק זה (שנאמר לאחר פ' בהר) מוכח שהוא מובן מהנאמר לפניו. וי"ל דמוכח ע"פ פשט, דאליכ מה עשה משה בהר מ' יום ומ' לילה. וכן מוכח מכמה כתובים. ואכ"מ.

א. אין התחלת הסדרה שטעלט זיך רש"י אויף די ווערטער „בהר סיני“¹ און איז מפרש: „מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני, אלא מה שמיטה נאמרו כללותי ופרטותי“² ודקדוקי מסיני, אף כולן נאמרו כללותי-הן ודקדוקיהן מסיני — אז דאס וואס עס שטייט אויסדריקליך ביי שמיטה אז זי איז געזאגט געווארן בהר סיני (כאטש „כל המצות נאמרו מסיני“), איז עס כדי אפצולערנען פון איר אויף אלע אג' דערע מצות, אז פונקט ווי שמיטה זיינען כללותי ופרטותי ודקדוקי געזאגט גע-ווארן מסיני, אזוי אויך אלע מצות, זיינען כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני.

(1) בדפוס שני מעתיק גם „וידבר ה' אל משה“ וברש"י כתי' מעתיק תיבת „לאמר“.
(2) כ"ה בדפוס רש"י שלפנינו (ובתריכ, דפוס א' וב' דרש"י — ליתא). וי"ל:
בפרטיות — כשמדייקין ביותר בלשון ובסגנון: כלל — והשביעית תשמטנה ונטשתה (משפטים כג, יא); פרט — תורע, תזמור (פרשתנו כה, ד); דקדוק — „לא תקצור“ — להיות מחזיק בו (פרש"י פרשתנו שם, ה),
אבל בכללות יותר, הן „פרט“ הן „דקדוק“ — כולל חיים [ולכן בהר"ל] — „דקדוקי“ ובש"ס (דלקמן הערה 8) — „פרטות“ — כי בשניהם הכוונה לשניהם],
ולאחר שמבאר רש"י בתחילה כל החלוקות — אט"י כי רוכלי כ"י.
וראה עוד (בפירוש „פרטותי ודקדוקי“) — רמב"ן, רא"ם, גויא, מהרי"ק (ירושלים תשליא), באר מים חיים (לאחי המהר"ל), ס' הזכרון. ועוד. שיחת ש"פ נשא תשכ"ט (נעתק חלקה בלקוטי ח"ח ע' 39 הערה 45. ח"י ע' 93 הערה 5).

(*) ובכמה כתי' דרש"י (וכן בלשון רש"י שברמב"ן וברא"ם) הגירסא גם בהמשך דברי רש"י: אף כולן כללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן מסיני.

(*) והחידוש בפרש"י ר"פ משפטים — הוא לענין פרטי המצות שבפרשה.

דעת ר' ישמעאל⁸ אז בלויז "כללות נאמרו בסיני" אבער "פרטות באהל מועד", נאר ס'איז כדעת ר' עקיבא⁹ אז "כללות ופרטות נאמרו בסיני".¹⁰

לויט דעם דארף מען פארשטיין:

(א) וויבאלד רש"ס שאלה איז פאר-וואס שטייט "בהר סיני" ביי שמיטה, האט דאך רש"י זיך געדארפט שטעלן ניט אויף די ווערטער "בהר סיני" אליין, נאר מעתיק זיין פון דער פרשה אויך ווערטער וואס באווייזן אויך עיקר הקושיא אויף שמיטה, פון צווייטן פסוק וואו עס רעדט זיך וועגן שמיטה (אדער לכל הפחות צולייגן "וגו") — די שאלה איז דאך ניט אויף "בהר סיני", נאר פאר-וואס די ווערטער שטייען ביי שמיטה?¹⁰

(ב) וויבאלד אז דער אויפטו פון רש"י איז, אז די פרטים נאמרו (בהר סיני, און) ניט באהל מועד כדעת ר' ישמעאל, איז ווי בריינגט ער די רא"י אז ס'איז גע-זאגט געווארן בהר סיני פון דעם וואס "לא מצינו כו' שנשנית בערבות מואב" — דאס איז דאך ניט שולל אז עס איז ניט געזאגט געווארן באהל מועד?¹¹!

דעריבער זאגט רש"י, וויבאלד אז שמיטת קרקעות שטייט ניט אין משנה תורה, וואלט מען אויך אן די ווערטער "בהר סיני" געוואוסט אז "פרטות" ודקדוקי" פון שמיטה נאמרו מסיני. במילא ווערט די שאלה, וואס לאזט אונז הערן "בהר סיני"? איז דערפון מוכרח אז דאס וואס "בא הכתוב ולמד כאן", איז עס ניט בנוגע שמיטה, אז שמיטה איז מסיני, נאר בנוגע "כל דבור שנדבר למשה, שמסיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן וחזרו ונשנו בערבות מואב".

ב. ווי מען לערנט די רש"י בפשטות — און אזוי לערנען עס טאקע מפרשי רש"י — קומט אויס:

(א) רש"ס שאלה איז די שאלה פון תור"כ — צוליב וואס זאגט דער פסוק ביי שמיטה אז זי איז געזאגט געווארן בהר סיני. (ב) רש"ס תירוץ אויף דער שאלה — לויטן תור"כ, אז "בהר סיני" לאזט הערן אז אלע מצות זיינען (כללותיהן ודקדוקיהן) מסיני — מיינט צו שולל זיין

(7) בכמה מפרשי רש"י (רע"ב, רא"ם, ק"א לתור"כ), לבוש, דבק טוב, ועוד) כ' דנלמד במדה, כל דבר שהי' בכלל יוצא מן הכלל כו', ואחרים (ראב"ד לתור"כ, גריא, ט"ז, משכיל לדוד. ועוד) כ' דנלמד מהיקש או גז"ש כו' — אבל ברש"י (וכן בתור"כ) לא נזכר כלל הכתוב דאלה המצות גוי', כנ"ל בהערה הקודמת.

ופשוט שהכוונה כמפורש ברש"י, "לפי כו' למדנו כו' ובא הכתוב ולימד כאן על כל כו'" — היינו מיתור דקרא (וכמו שהאר"ך בנמוקי שמואל דנלמד באם אינו ענין לגופו כו'. וראה גם מהרי"ק ורע"ב (כפי הא') (כאן).

(8) חגיגה ו, סע"א ואילך. סוטה לו, ב. זבחים קטו, ב.

(9) וכמ"ש ברא"ם ומשכיל לדוד כאן. וכן מוכח במפרשי רש"י שכו' דרש"י בא לשלול אוהל מועד.

(10) לשון רש"י, מה ענין שמיטה אצל הר סיני? (ולא, הר סיני ליל' או, מה ענין הר סיני אצל שמיטה?) — ראה רא"ם, גריא, ק"א. ועוד. וראה ס' השיחות תשמ"ח ח"ב (קה"ת, תשמ"ט) ע' 456.

(11) ובק"א ונמוקי שמואל כאן כ' דזהו כוונת הרמב"ן בקושייתו הא' על פרש"י.

(*) וכ"כ באוה"ת ויקרא (כרך ב') עה"פ בשם הק"א (ולכאורה הוא מדברי הרא"ם שהתעקף בק"א שם). וצ"ע במ"ש באוה"ת שם: ומבואר בילקוט שזהו מהח"כ.

(*) ומ"ש שם שכ"פ בגריא — צ"ע, שהרי בגריא שולל הפ"י שכוונת רש"י היא באם אינו ענין כו', ומפרש שנלמד בהיקש כנ"ל בפנים ההערה. ובס' הזכרון כאן: בהר סיני מיתור . . . ללמדנו על דרך ביני אב שגם כל המצות כו'.

ב) ווען רש"י טייטשט אויס „בא הכתוב ולמד כאן על כל דבור כו' שמסיני היו כולם כו'“, איז ער מוסיף „(על כל דבור) שנדבר למושה“ — וואס לכאורה איז עס א יתור לשון? ובפרט, אז אין תו"כ וועלכן רש"י קומט מפרש זיין „ונראה לי שכך פירושה“, שטייט „אף כולו כו'“ און עס שטייט ניט „שנדבר למושה“.

ד. איז דער ביאור אין כל הנ"ל:

רש"י'ס שאלה איז ניט פארוואס „בהר סיני“ שטייט ביי שמיטה, נאָר די ווער-טער „בהר סיני“ אליין ¹⁵ — נאָך איידער מיר ווייסן וועגן וואס פאר א מצוה דאָ רעדט זיך [און דאָס וואס רש"י ברענגט דאָ די שאלה פון תו"כ „מה ענין שמיטה אצל הר סיני“, איז עס דערפאר וואס דורך דער שאלה ותירוץ פון תו"כ ווערט במילא רעכט אויך די קושיא בפשוטו של מקרא — „בהר סיני“ מאי קמ"ל?]:

פון הקמת המשכן אָן זיינען אַלע דיבורי ה' אל משה געווען ניט בהר סיני, נאָר באוהל מועד, און ווי רש"י האָט עס שוין געזאָגט בפירוש פריער (אין פ' תשא ¹⁶): „ומשהוקם לא נדבר עמו עוד אלא מאהל מועד“. איז ווי קומט עס אָן נאָך אַלע פרשיות וסדרות פון ספר ויקרא (וואָס הויבט זיך אָן „ויקרא גו' מאהל מועד“) שטייט „ידבר גו' בהר סיני“?

סיני' — כלשנא דקרא). ועדמשינ (ברכה לג, ב) ה' מסיני בא. וכל חזיל בכ"מ. וראה פרש"י ר"פ משפטים. בחוקותי כו, מו.

¹⁵ ובמשכיל לדוד כ': „הרגש שמבחוץ בזה דלמאי ג'מ הודיענו הכתוב בזה טפי מכל שאר המצות באיזה מקום נאמרה. ושוב מקשה רש"י כו' מה ענין שמיטה כו'“, עיי"ש.

¹⁶ לג, יא.

ער האָט געדאַרפט לפחות זאָגן „לא מצינו כו' שנשנית באוהל מועד ובערבות מואב“.

ג) עד"ז דאָס וואָס רש"י איז מסיים „וחזרו ונשנו בערבות מואב“: די שאלה איז דאָך צי די פרטים זיינען געזאָגט גע-וואָרן בסיני אָדער באהל מועד — האָט דאָך רש"י געדאַרפט זאָגן „וחזרו ונשנו באוהל מועד“?

ד) וואָס איז די אריכות הלשון „ונראה לי שכך פירושה לפי שלא מצינו וכו'“ — ובפרט אָן עס איז ניט רש"י'ס ענין צו מפרש זיין תו"כ ¹²?

מוז מען זאָגן, אז ס'איז דאָ אַן אַרט צו לערנען אָן אַנדער פירוש אין תו"כ וואָס דאָן וואָלט רש"י ניט געבראַכט דעם תו"כ אין זיין פירוש (ווייל לויט דעם פירוש האָט דער תו"כ קיין שייכות ניט צו פשוטו של מקרא): דעריבער זאָגט ער „ונראה לי שכך פירושה“, וואָס לויט זיין פירוש איז דער תו"כ נוגע צו פשוטו של מקרא. דאָרף מען פארשטיין וואָס איז דער פירוש וועלכער מען קען לערנען אין תו"כ וואָס איז ניט לפי פשט"מ, וואָס דעם פירוש איז רש"י שולל, און לערנט אין תו"כ זיין פירוש?

ג. אויך זיינען דאָ כמה דיוקים אין לשון רש"י — ומהם:

א) בתחילת דבריו זאָגט ער „מה ענין שמיטה אצל הר סיני“, אָבער דערנאָך זאָגט ער כסדר דעם לשון „מסיני“ ¹³ אָן דעם וואָרט „הר“ ¹⁴?

¹² אף שהוצרך לפרש „לפי שלא מצינו כו'“ כגיל בפנים ס"א — מ"מ, מלשון רש"י „כך שנוי בתו"כ וגיל שכך פירושה“ מוכח, שבא לשלול פ"י אחר בתו"כ.

¹³ ועד"ז בתו"כ מתחיל „בהר סיני“ ומסיים „בסיני“.

¹⁴ אף ש"ל שמקצר בלשונו (ומתחיל „בהר

גאר שווער צו מפרש זיין אז משה האט איבערגעגעבן אידן דעם דיבור נאך פילע חדשים זינט ער האט עס בא-קומען — איז לויט פרש"י פריער ²² אז „ענשו הכתוב" פאר ניט זאגן בזמנו — אע"פ וואס מ'קען מחלק זיין אז דארט איז דאס געווען נוגע למעשה.

דעריבער לערנט רש"י, אז פרשת בהר איז טאקע געזאגט געווארן למשה נאך דער מעשה פון בן אשה ישראלית. אי וואס עס שטייט דא „בהר סיני" — איז עס מצד דעם וואס אידן זיינען דא-מאלס נאך אלץ געווען בא דעם הר סיני, פאר דעם „ויסעו בני" למסעיהם ממדבר סיני" ²³, דערפאר איז אויך א דיבור וואס איז געזאגט געווארן דא-מאלס באהל מועד זאגט מען אויף דעם „וידבר . . בהר סיני" ²⁴, ובפרט אז דער מדבר ווערט גערופן בשם „מדבר סיני" — על שם הר סיני שבו.

נאך אזוי ווי דאס איז א חידוש צו זאגן אז מיט „הר סיני" מיינט מען דעם אוהל מועד ווייל ער איז געווען בחניית מדבר סיני נגד ההר — דעריבער ברענגט רש"י פון תו"כ; וואס לויט רש"י פשט אין תו"כ — „ונראה לי שכך פירושה" — איז מוכרח אז „בהר סיני" דא מיינט מדבר סיני, כדלקמן.

בדוחק גדול וואלט מען געקענט לערנען, אז די פרשה איז געזאגט גע-ווארן פאר אלע פריערדיקע סדרות פון ספר ויקרא, פאר הקמת המשכן, און דאס וואס זי שטייט אין אונזער סדרה — איז ווייל „אין מוקדם ומאוחר בתורה" ¹⁷ (ווי עס לערנט דער אבן עזרא ¹⁸). דאס איז אבער כלל ניט גלאטטיק, ווייל דעם תירוצ „אין מוקדם ומאוחר בתורה" ענטפערט מען בלויז וואו ס'איז ניטא קיין אנדער ברירה (און עס דארף זיין עפעס א טעם אויף דעם), אבער אויף וויפל ס'איז נאך מעגלעך איז מען זיך משתדל צו לערנען די סדרות ופרשיות כסדרן, ובפרט — ע"פ פשוטו של מקרא ¹⁹.

ע"ד הפשט איז אויך שווער צו לערנען (ווי דער רמב"ן ²⁰), אז דער דיבור ה' אל משה איז געווען בהר סיני (וואו ער האט אים געזאגט די גאנצע פרשה מיט די פרטים), און דאס וואס די פרשה שטייט דא (נאך פ' אמור), איז עס ווייל משה האט דעם ציווי (פון שמיטה מיט אירע פרטים) איבערגעגעבן צו אידן ערשט דעמאלט ²¹ (נאך דער מעשה פון „בן אשה ישראלית") — ווארום פון פשטות לשון וסדר הכתובים קומט אויס, אז דער „וידבר הוי" אל משה" איז געווען נאך די פריערדיגע סדרות, נאך פ' אמור.

(22) בשלח טז, כב.

(23) בהעלותך י, יב.

(24) ראה צו ז, לח: אשר צוה ג' בהר סיני (אף שהדיבור ה' „מאהל מועד") וברמב"ן שם. וראה פרש"י בהעלותך ט, ד: כשמע פ' מועדים מסיני כו'. [וראה פרש"י במדבר ג, א, פינחס כח, ו]. ואכ"מ].

ועפ"ז מובן בפשטות מש"נ בס"פ בחקותי, אלה המצות אשר צוה ה' ג' בהר סיני" — דקאי על כל המצות שבספר ויקרא. וראה שם כו, מו: אלה החקים ג' אשר נתן ג' בהר סיני ג', ובפרש"י שם: שכולם . . בסיני.

(17) שכלל זה הובא כ"כ פעמים בפרש"י עה"ת, לדוגמא: בראשית ו, ג. וישלח לה, כט. ועוד. וראה לקושי ח"ז ע' 119.

(18) וראה גם דעת זקנים בעה"ת, רשכ"ם, ספורנו וחזקוני כאן.

(19) להעיר מפרש"י בראשית ו, ג: וא"ת כו'. ס"פ נח: ולמה הקדים כו'. ועוד.

(20) וראה גם אברבנאל כאן.

(21) היפך לימוד הכתוב בהנהגת משה בעת מ"ת — לפי פרש"י יתרו (יט, יד). ולהעיר ג"כ מפרש"י שמות (ד, כד).

דאָס וואָס פרטות' פון שמיטה זיינען געזאָגט געוואָרן אין מדבר סיני (צי בהר סיני צי באהל מועד), וואָלט מען סיי ווי געוואוסט אויך ווען עס שטייט נישט „בהר סיני“ [ווייל: „לא מצינו שמיטת קרקעות שנשנית בערבות מואב“²⁷]; מוז מען זאָגן אַז די ווערטער „בהר סיני“ קומען לערנען אויף אַנדערע מצות, אַז אויך זיי זיינען געזאָגט געוואָרן (במדבר) סיני, אַזוי ווי שמיטה.

[און דאָס איז סיי לויט דעת רע"ק, סיי לויט דעת ר' ישמעאל אַז די פּרטי המצות זיינען געזאָגט געוואָרן (נישט אויפן הר סיני, נאָר) באהל מועד, אין מדבר סיני].

ו. לפי"ז, אַז בהר סיני מיינט מדבר סיני — איז וואָס איז דאָ דער אויפטו אַז כללותיהן ודקדוקיהן פון אַלע מצות זיינען געזאָגט געוואָרן מסיני; וואָס קומט מען דאָ שולל זיין? זאָגט רש"י, אַז מען קומט דאָ שולל זיין „ערבות מואב“: עס זיינען פאַראַן מצות וועלכע זיינען געזאָגט געוואָרן „בערבות מואב במשנה תורה“; האָט מען דאָך געקענט מיינען, אַז די פּרטים פון יענע מצות זיינען גע-זאָגט געוואָרן בלויז אין ערבות מואב — אויף דעם לערנט מען אָפּ פון „בהר סיני“ וואָס שטייט ביי שמיטה, אַז אויך די מצוות וואָס נשנו בערבות מואב (זיינען זיי דאָרט געזאָגט געוואָרן נישט צום ערשטן מאל, נאָר) „מסיני היו כולם כללותיהן ודקדוקיהן (און דאָס וואָס זיי שטייען אין משנה תורה, איז ווייל) וחזרו ונשנו בערבות מואב“.

און דאָס איז וואָס רש"י זאָגט „ונראה לי שכך פירושה“: דערמיט איז ער שולל

ה. דער תו"כ זאָגט, אַז פון דעם וואָס עס שטייט „בהר סיני“ ביי שמיטה לערנט מען אָפּ אַז אויך אַלע²⁸ מצות „נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני“. וואָרום וויבאַלד אַז „בהר סיני“ ביי שמיטה איז קיין חידוש נישט — ווי רש"י איז מפרש אַז אויך אַז די ווערטער „בהר סיני“ וואָלט מען געוואוסט „(למדנו) שכללותיהן ופרטותיהן כולן נאמרו מסיני“ — מוז מען זאָגן, אַז דאָס וואָס עס שטייט דאָ „בהר סיני“ איז עס (נישט צוליב שמיטה, נאָר) „בא הכתוב ולמד כאן על כל דיבור כו“.

פון וואָנען איז עס אַזוי פשוט ביי שמיטה: עצמה (ווען נישט די ווערטער „בהר סיני“) אַז כללותיהן ופרטותיהן כולן נאמרו מסיני — איז עס תלוי אין דעם פשט פון „בהר סיני“: אויב מען לערנט אַז „בהר סיני“ מיינט אויפן באַרג סיני — דאָרף „בהר סיני“ שטיין צוליב שמיטה עצמה. וואָרום אַז „בהר סיני“ וואָלט מען — דערפון וואָס די פרשה שטייט לאחר הקמת המשכן — גע-לערנט אַז זי איז געזאָגט געוואָרן באהל מועד. [ווייל דאָס וואָס „לא מצינו כו“ שנשנית בערבות מואב, איז נישט קיין רא"י אַז עס איז געזאָגט געוואָרן בהר סיני, כנ"ל ס"ב]. און וויבאַלד אַז די ווערטער „בהר סיני“ דאָרף מען האָבן לגופה, קען מען דאָך דערפון נישט אָפּ-לערנען אויף אַנדערע מצות²⁶.

דעריבער איז מוכרח אַז לויטן תו"כ מיינט „בהר סיני“ — מדבר סיני. און

25) לבד מ' נחלות שנחחדשה ע"י טענת בנות צלפחד בערבות מואב (פינחס כו, א ואילך), קרבנות דפ' פינחס — כפפרש"י שם (כה, ב). ועוד. ועפ"י מובן דיוק פרש"י „בערבות מואב במשנה תורה“.

26) ובקושיית הרא"ם, גר"א, נמוקי שמואל, שפ"ח. ועוד.

27) ולכן אין לומר אפילו בדוחק גדול שהוא ע"ד מש"נ ב' בשלח (טו, לה) ובנ"י אכלו (ל' עבר) את המן ארבעים שנה, שנכתב שם כדי לסיים ענין המן.

„אשר דבר משה אל כל ישראל אין ערבות מואב“.²⁹

ח. עפ"י הנ"ל, אז מיט זיין פירוש (וואס איז לפי פשוטו של מקרא) וועלכער איז סיי לויט דעת רע"ק סיי לויט דעת ר' ישמעאל וויל רש"י לערנען דעם תו"כ אויך לדעת ר' ישמעאל („כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד“), איז נאכמער מובן וואס ער איז מוסיף „כך שנוי בתורת כהנים ונראה לי שכך פירושה“:

די גמרא³⁰ זאגט אַ כלל, „סתם ספרא רבי יהודה . . וכולהו אליבא דר"ע" — היינט ווי קען מען איינלערנען דעם תו"כ כדעת ר' ישמעאל³¹? דעריבער מוז רש"י באַוואַרענען: „כך שנוי בתו"כ ונ"ל שכך פירושה: דאס איז אין תו"כ אבער פונדעסטוועגן קען מען דא לערנען — לויט פשוטו של מקרא אז דאס גייט אויך לשיטת ר' ישמעאל³² (וכנ"ל ס"ה).

ט. ואולי י"ל אז רש"י לערנט נאָר כדעת ר"י אז „פרטים באהל מועד“ און שינוי לשונו „מסיני“ אַנשטאַט „בהר סיני“ — איז כדי שולל זיין „בהר סיני“, ווייל די שיטה איז מער מתאים צום דרך הפשט — דער דרך פון פרש"י עה"ת³³:

דעם פירוש אַז די פרטים זיינען געזאגט געוואָרן צום ערשטן מאל בהר סיני און ניט באהל מועד (ווי דער פירוש פון כמה מפרשים — סיי מפרשי תו"כ און סיי מפרשי רש"י); נאָר אז מיט בהר סיני קומט ער שולל זיין ערבות מואב, און ווי רש"י אַליין טייטשט אויס, אז מיט זיין פירוש איז ער מחדש — „לפי שלא מצינו כו' בערבות מואב כו' וחזרו ונשנו בערבות מואב“.

ז. ועפ"י זיינען אויך מובן די דיוקי הלשונות בפרש"י (דלעיל ס"ג):

א) וואס ער זאגט כסדר „מסיני“, און ניט „מהר סיני“ כלשון הכתוב: ער מיינט דערמיט צו מדגיש זיין, אז לויט פשוטו של מקרא — ווייס מען נאָר אז דאס איז געזאגט געוואָרן מסיני: אָדער אויפן הר (לויט דעת ר' עקיבא), אָדער ניט בהר סיני, נאָר אין אהל מועד. [בלויז דעם ערשטן מאל זאגט (דער תו"כ און) רש"י „מה ענין שמיטה אצל הר סיני“, ווייל די שאלה „מה י"ן כו" איז דאָך אויפן פסוק, וואס דער פסוק זאגט „בהר סיני“, דעריבער זאגט ער „בהר סיני“ בלשון הכתוב].

ב) לשון רש"י „ובא הכתוב כו' כל דבור שנדבר למשה: מיט דעם איז ער מדגיש, אז דער חידוש פון תו"כ אַז כולן נאמרו כו' מסיני“ (וואס מיינט „דבר סיני כנ"ל), איז בנוגע די מצות וואס זיינען געזאגט געוואָרן בערבות מואב נאָר למשה — און דעריבער איז רש"י מוסיף „שנדבר למשה: דאָ רעדט מען וועגן די מצות וואס זייער דיבור איז געווען נאָר צו משה און ניט צו אידן, ווייל דאס וואס משה האָט גע- זאגט במשנה תורה צו אידן איז עס געווען „מפי עצמו“²⁸ — וכמו שנאמר

(29) ר"פ דברים. פרש"י שם.

(30) סנהדרין פה, א. ושינ'.

(31) ולהעיר, דר"ש — שגם עליו איתא „כולהו אליבא דר"ע" — סיל בסוטה שם כר"ע דכללות ופרטות נאמרו בסיני.

(32) ולהעיר מפי הראב"ד לתו"כ: „ודלא כההוא תנא דאמר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלש כו' — שמפרש התריכ שלא אליבא דר"ע (אבל מטעם אחר, עיי"ש).

(33) ראה גם לקוש חייג שבעה 2, שרש"י ס"ל בפשט כר"י דכללים נאמרו בסיני ופרטים באהל מועד. וגם פ' מקושש עצים ומגדף וכי' יוכיחו. וראה רש"י שה"ש ב, ד.

בערבות מואב" שייך צו זייער פלוגתא, ווארום לדעת ר"י, פונקט ווי ער האלט אז די פרטים זיינען ניט געזאגט גע- ווארן בהר סיני (וויבאלד דאס שטייט ניט אין תורה), אזוי זיינען זיי ניט געזאגט געווארן בערבות מואב³⁵.

(ב) ועיקר: כללות פון שמיטה איז געזאגט געווארן נאך קודם ציווי המשכן אויפ'ן בארג סיני³⁶: ושש שנים תזרע גו' והשביעית תשמטנה גו' — בפרשתנו ווען ס'איז געווען באוהל מועד קומט צו פרטות. וואס דאס איז מכריע ע"ד הפשט אז „כללות בסיני ופרטות באוה"מ".

י"ד. כאטש אז לויט פשוטו של מקרא איז כנ"ל מער מתאים שיטת ר"י, איז אבער (ע"ד ההלכה) דער דין ווי ר"ע, און ווי דער כלל³⁷: הלכה כר"ע מחבירו.

וועט מען דאס פארשטיין בהקדים ביאור המחלוקת צווישן ר"ע און ר"י (ע"פ פנימיות הענינים):

דער חילוק צווישן ר' ישמעאל און

(א) לויטן לימוד ע"ד הפשט איז מסתבר, אז פרטי המצות זיינען געזאגט געווארן צו אידן דארטן וואו עס שטייט אזוי בפירוש אין תורה³⁸, און וויבאלד אין תורה שטייט ניט אז אויך די פרטים פון אלע מצות זיינען געזאגט געווארן בהר סיני, דארף מען האבן א הכרח ע"ד הפשט צו זאגן אזוי [דעריבער לערנט רש"י אז דער חידוש ולימוד פון תו"כ „כולן כו' מסיני" איז נאך אז (א) די מצות פון ערבות מואב (ב) זיינען שוין געזאגט געווארן אין מדבר סיני].

[לויט דער הסברה אין שיטת ר"י, ווערט פארענטפערט בדרך ממילא וואס תוספות³⁹ פרעגט אויף דברי ר' עקיבא „כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב": „וא"ת מאי איצטריך למימר שלישי דערבות מואב והא לא איירי ר' ישמעאל בערבות מואב כלל" (און תוספות ענט- פערט „משום סיפא נקט לה כו").]

אבער ע"פ הנ"ל, איז אויך „נשתלשו

³⁵ ומש"נ. אלה דברי הברית גו' בארץ מואב" (תבוא כח, טט) — ע"פ פשט קאי על מה שלפניו, וכאמרו „אלה", ולא שנכפלו עוה"פ מצות התורה. ולכן הוכרח רש"י לבאר שם דכוונתו — „שיקבלו עליהם את התורה באלה כו'", ומש"נ לאח"ז, מלבד הברית גו' בחורב — אין הכוונה (כבמשולש ראשון) עשה'ד ציווי ופירוש המצות (דא"כ מהו „מלבד" — ולא ה"י כ"ז במואב) — כ"א „קללות שבתוכי שנאמרו בסיני" (פרש"י). ומשנה מל' הכתוב „בחורב" וק"ל.

³⁴ סוטה שם ד"ה ונשתלשו.

³⁵ ואף שגם לר"י פשוט שה"י כריתת ברית בערבות מואב, וכדמוכח בסוטה שם — י"ל, דהכר"ב היתה על קבלת התורה שכבר נאמרה (כללות) ופרטותיה) במדבר סיני. אבל לא משמע כן מפרש"י סוטה שם (ד"ה מוציא הר גריזים): „לפי שלא אמר כו' כל התורה אלא מצות שבפרשה", וראה פרש"י שם (ע"א) ד"ה וכן בסיני: כל המצות כו' נתנו כולן כו'. ד"ה ומכניס אהל מועד: ולמדו כל התורה. ודוחק לומר דגם בזה פליגי ת"ק ור"ש. ואכ"מ.

³⁶ משפטים כג, י"א. וראה רמב"ן כאן.

³⁷ עירובין מו, ב.

(*) ואין לתרץ כי לא שייך כר"ב קודם שניתנה כל התורה כללותי ופרטותי, ולכן מדגיש שבסיני כבר ניתנו „כל המצות כו'" — כי אף שפשוט שכר"ב היא (לא רק על כללות, כ"א) גם על פרטות, בכ"ז ה"י אפשר לכר"ב על מה שיאמר לאח"ז, ולהעיר מפרש"י משפטים (כד, ד, שם, ז), ואכ"מ.

(*) ומש"נ בר"פ דברים (א, ה). „הואיל משה באר את התורה הוזהר לאמר" (וראה פרש"י חגיגה שם (רע"ב) ד"ה ונשתלשו) — ע"ד הפשט קאי (רק) על המצות שנאמרו במשנה תורה. ובפרש"י בש"ס ובחסים שם ד"ה נשתלשו: משנה תורה שחזר משה ואמרה להם על הסדר כו', אבל בפרש"י עה"ת דברים שם: שבבעים לשון פירשה להם. ואכ"מ.

מקיים מצות, און אפילו ווען מ'איז עוסק בדברי הרשות — אין א מס'נ און דאס מיינט „כל ימי" — אין אלע זיינע ענינים איז ער געשטאנען אין א תנועה פון מס'נ.

יא. און דאס איז דער טעם המחלוקת וואס ר"י האלט אז כללות' מס'ני ופרטות' באוהל מועד, און ר"ע האלט אז כללות' ופרטות' מס'ני:

דער חילוק צווישן „סיני" און „אוהל מועד" איז:

„אוהל מועד" האט געהאט א סדר. ס'זיינען געווען אין אים מחיצות, ריעות וקרשים וכו', ער איז געווען מצויר אין דעם ציור פון סדר השתלשלות, כביאור הרמ"א אין ספר תורת העולה⁴⁵. וואס דאס ווייזט אויף דער עבודה בסדר והדרגה⁴⁶.

[אמת טאקע אז אין משכן איז געווען אויך עבודת הקטורת, ביז אז אחת בשנה איז דער כה"ג אריין אין קדש הקדשים — דאס איז אבער (א) „אחת בשנה", בדוגמא ווי אחת⁴⁷ ביום, די מס'נ בשעת

ר"ע (ווי שוין גערעדט פיל מאל³⁸): ר"י איז געווען א כהן (גדול), און זיין עבודה איז געווען אין דעם אופן פון (ויבדל גו' קדש הקדשים³⁹) עבודת הצדיקים, און ר"ע איז געווען א בן גרים, און זיין עבודה איז געווען אין דעם אופן פון עבודת הבעלי תשובה⁴⁰.

דאס איז אויך וואס ר"ע האט געזאגט⁴¹ „כל ימי הייתי מצטער כו' מתי יבוא לידי ואקיימנו" — ער איז געשטאנען אין א תנועה פון מס'נ⁴² (ניט בלויז בשעת קריאת שמע און באמירת „אחד", נאר) „כל ימי":

מצד עבודת הצדיקים מוז מען האבן מס'נ בתחילת היום, בשעת ק"ש⁴³. אבער כל היום איז די עבודה בסדר והדרגה (דער רושם פון מס'נ דארף טאקע זיין בקיום כל התומצ, אבער אין וואס טוט מען, אין עבודה דתומצ): אבער מצד עבודת התשובה, וואס תשובה איז העכער פון מדידה והגבלה⁴⁴, שטייט מען שטענדיק — סיי ווען מען לערנט תורה און ווען מ'איז

38) ראה לקריש חז' ע' 123 ואילך. חייא ע' 107.

39) דהיי א כב, יג.

40) בכהנ"ל — נסמן בלקו"ש שם.

41) ברכות סא, ב.

42) ובפרט ע"פ מאמר הבעש"ט (כש"ט הוספות סליח ובהערה שם. ושיג) דבמקום רצונו של אדם שם הוא נמצא.

43) שענינה, לקבל עליו מלכות שמים במסירת נפשו (תניא ספכיה).

44) כמרדכי (יליש תהלים רמז תשב) „שאלו לתורה כו' שאלו להקביה כו'".

ייל שזהו גם מה שר"ע, דריש ווי"ן (יבמות סה, ב. ולתירוצי ה' בתורה כמאן יבמות שם — פליג בזה עם ר' ישמעאל) — כי מצד עבודת התשובה שלמעלה מן התורה נעשה יתרון והוספה בתורה, שוה"ע, דריש ווי"ן — הוספה בתורה. ולהעיר אשר מן וא"ו דברים נחששו (גדרים ג, א). ובכתהאריזל שהוא גלגול (ואותיות) יעקב — וביעקב הוספת וא"ו (והנורא — אות אמת — זח"ג

ר"פ ויקרא — ליעקב) — תניא כג, א. אוה"ע ויקרא ע' רא. ר"י פ' ראה ע' תרצ"צ. ובכ"מ. וראה מגיע אופן ע"ג הובא בסדה"ד ערך רע"ק סי"א.

44) ראה תניא שם: שיוכור תמיד כו' קבוע בלבו תמיד ממש יומם ולילה כו'. וראה לקריש חז"י ע' 188-9.

ולהעיר גם מהדיון במס'נ כפשוטה — ד.אם השעה צריכה לכך (רמ"א יו"ד סקניז ס"א) או. אדם גדול וחסידי ירא שמים ורואה הדור פרוץ כו' (כס"מ הל' יסוה"ת פ"ה ה"ד) רשאי למסור נפשו על כל המצות.

45) ראה ג"כ שיחת י' כסלו תש"ז (לקריד ח"ג תפז, א ואילך). ושם (תפז, א) הובא ג"כ מס' תורת העולה.

46) ראה לקריש במדבר (ב, ד. ד, ד) דאהל מועד הוא העבודה דתומצ.

47) ראה תורה עד אחת מנחות (יח, א): אחת . . יחידה. ובשטמ"ק לשם: אחת . . אחד.

רעדט וועגן די מצות בדרך כלל (טאקע יעדע מצוה באזונדער, אבער אין דער מצוה גופא — בלויז איר כלל), ד.ה. אז מען רעדט וועגן דעם יסוד המצות, דארף עס זיין מסיני — מס"נ⁵¹. בשעת עס רעדט זיך אבער וועגן פרטי — קיום המצות בפועל בפרטיות, דא דארף זיין עבודה מסודרה — אוהל מועד.

ר"ע אבער — עבודת התשובה — זאגט, אז (א) מצד דעם וואס מען האט צו טאן מיט ענינים וואס מ'דארף זיי מגייר זיין — בן גרים — מוז מען אנקומען צו מס"נ⁵² אויך בשעת עס רעדט זיך וועגן פרטים, און (ב) מצד דעם וואס מען שטייט אין דער תנועה פון תשובה שלמעלה מסדר, קען מען אויך ביי "פרטי" — "כל ימי" — האלטן ביי מס"נ.

יב. און דאס איז דער ביאור וואס אין לימוד פשוטו של מקרא לערנט רש"י ווי ר' ישמעאל און פונדעסטוועגן איז די הלכה ווי ר"ע:

מצד דעם ענין פון מתן תורה (מלמעלה), וואס תורה על הרוב תדבר און "ועמך כולם צדיקים"⁵³, איז דער סדר אז בלויז כללותי מסיני;

אבער בנוגע להלכה — דער סדר העבודה מצד הליכות עולם⁵⁴ — ווי באַלד מען האט צו טאן מיט עולם — ענינים גשמיים (און על אחת כמה וכמה

ק"ש, און (ב) בלויז דער כה"ג אליין איז אריין אין קדוה'ק (אבער אויך בשליחות פון יעדער אידן, וואס שלוחו של אדם כמותו — ובדוגמא ווי דער ענין פון כה"ג וואס בא יעדן אידן).

"סיני" אבער איז געווען א מדבר, ניט קיין ארט פון ישוב וסדר. וואס דאס ווייזט אויף עבודה פון העכער ווי סדר והדרגה — מס"נ שלמעלה ממדידה⁴⁸.

און דערפאר איז על "כל דיבור ודיבור וכו' יצתה נשמתו"⁴⁹ — דלכאורה: דער דיבור "אנכי" און "לא יהי לך" — איז דער איסור פון ע"ז, אן ענין פון יהרג ואל יעבור⁵⁰. בשעת עס רעדט זיך אבער וועגן "כבוד את אביך" "לא תגנוב", וכו', וואס זיי זיינען פון די מצות שכליות, עבודה שע"פ טעם ודעת, איז וואס פאר א שייכות האבן זיי מיט "יצתה נשמתו"?

דאס איז אבער דער ענין פון "סיני" — מדבר דקדושה, אן ארט פון העכער פון סדר והדרגה, דעריבער איז על כל דיבור מהר סיני געווען מס"נ [ובדוגמא ווי גערעדט פריער בנוגע ר"ע אז "כל ימי" — שטענדיק, וואס ער זאל נאר טאן — האלט ער ביי מס"נ].

און דאס איז פלוגתתם של ר"י ור"ע: מצד עבודת הצדיקים — ר"י — איז גענוג וואס כללותי מסיני. בשעת מען

48) ראה לקוית שם (ד, ג) דמדבר הוא עבודת התשובה. וראה שם (ד, א. ה, רע"א) ושה"ש (כג, ד) שהוא בחי' ביטול בתכלית, חוקף האהבה רבה, ביטול ומס"נ בבחי' עצמיות הרצון שלמעלה מהשכל כו'. 49) שבת פח, ב. וראה שמור' פכ"ט, ד. 50) סנהדרין עד, א. רמב"ם הל' יסוה"ת פ"ה ה"ב. שויע' יו"ד סקנ"ז ס"א. ולהעיר מדב"ר (פ"ב, לא) ד.ה' אלקינו ה' אחד' הוא הקבלה על דיבור אנכי (ולא יהי לך) — והרי ק"ש ענינה מס"נ, כניל בפנים.

51) ובפרט ע"פ המבואר בתנאי (פ"כ ואילך) ד.אנכי ולא יהי לך' הם הכללות' כל התורה כולה.

52) ראה לקוית במדבר (ד, ג) שהתיקון של מדבר דלעו"ז הוא ע"י מדבר דקדושה. וראה גם שם (ב, ג, ד, א ואילך) דדוקא מצד העלי' ממדבר דלעו"ז נעשה צמאון כו'.

53) ישע' ס, כא.

54) נדה — בסיומה.

בזמן הגלות וואס גדלו ההעלמות
 וההסתרים וכו'), דארף מען אנקומען צו
 א תוקף אין דער עבודת הברור, דעם
 ענין התשובה — איז הלכה כר"ע, אז
 אויך די פרטים דארפן זיין מסיני, אז

בכל ענין וענין („כל ימי") דארף מען
 שטענדיק שטייען אין א תנועה פון
 מס"נ.

(משיחת ש"פ בהר תשכ"ה)

בהר ב *

הג"ל⁸ „לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן“⁹.

[בנוגע צו די לאווין וואס זיינען דא אין דעם: שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור“¹⁰, איז פשוט אז דער איסור ל"ת איז נאָר אויפן גברא „שלא יעבוד עבודת הארץ בשנה זו כו“¹¹].

פון די נפק"מ בזה: אויב די מצוה איז אז די קרקע פונעם אידן דאַרף האָבן שבייתה, איז דעמאלט קיין חילוק ניט ווער עס איז שולל די שבייתה און טוט די ארבעט אין זיין קרקע, אפילו אויב דאָס טוט אַ גוי¹², איז דער בעל הקרקע עובר

א. ביי דער מצוה פון שבייתת הארץ אין שביעית, זאָגט דער רמב"ם¹: „מ"ע לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר² ושבתה הארץ שבת לה“ ונאמר³ בחריש ובקציר תשבות — איז ידוע אין דעם די חקירה⁴: צי די מצוה איז אז די ערד זאל שובת זיין, ווי ס'איז משמע פון לשון הכתובים בפרשתנו „ושבתה הארץ שבת לה“ .. שבת שבתון יהי לארץ .. שנת שבתון יהי לארץ“⁵, און ווי דער רמב"ם זאָגט (אין אַן אנדער אָרט⁶) אז די מצוה איז „שתשבות הארץ בשביעית ממלכתה“⁷: אָדער די מצוה איז אז דער מענטש דאַרף רוען מעבודת הארץ, ווי דער לשון הכתוב „בחריש ובקציר תשבות“, און ווי דער לשון הרמב"ם

(8) ועד"ז לשונו במגן המצות בריש ספר היד מ"ע קלה ובסהמ"צ שם. ועפ"ז יומתק מה בשסהמ"צ הביא הכתוב „בחריש ובקציר תשבות“ ורק אח"כ, וכבר נכפל זה הציווי פעמים ואמר שבת שבתון. ובמגן המצות שם הביא רק הכתוב „בחריש ובקציר“. וכ"ז בחינוך שם „לבטל עבודת הארץ בשנה השביעית שנאמר בחריש ובקציר תשבות ובא הפי כו“. אבל להעיר שבריש הל' שמיטה ויובל הקדים הרמב"ם הכתוב „ושבתה הארץ“.

(9) וי"ל שחלוי בהטעמים למצות שמיטה: שמוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה (מגן ח"ג פליט), שבייתת הארץ. או „לקבוע בלבנו כו" ענין חידוש העולם כי ששת ימים עשה כו" הכתיב מנוחה על עצמו כו" — „אין דבר מיוחד מרשותו רק שהכל ברשות אדון הכל“ (חינוך מצוה פד. שכת. וראה רמב"ן פרשתנו כה, ב. ובארוכה אברבנאל ריש פרשתנו), שבייתת האדם. פרשתנו שם, ד.

(11) לשון הרמב"ם בהכותרת להלכות שמיטה ויובל מצוה ב' (וראה לשונו בסהמ"צ ובמגן המצות בתחילת ספר היד מל"ת רכ ואילך). וראה צפ"ע מהד"ת ג, רע"ג.

(12) ראה תוס' רי"ד ע"ז שם (מהד"ק). חכמת שלמה (מהרש"ל) ב"מ ז, א. ובתוס' רי"ד (בשם המורה — רש"י) וחי' הביא הכ' „שבת שבתון יהי לארץ“.

(י) וסיום מס' שביעית.

(1) ריש הל' שמיטה ויובל.

(2) פרשתנו כה, ב.

(3) תשא לד, כא.

(4) ראה מגן מצוה קיב. ביאור הר"ם פערלא לסהמ"צ רס"ג מ"ע סא (רסג, ג ואילך. רסה, ב ואילך). ובס' לאור ההלכה להרש"י שי' (זיל) וזין (ע' צד) מציון עוד ספרים דשקו"ט בזה.

(5) שם, ד"ה. ברמב"ם ריש הל' שמיטה ויובל הביא (מהג"ל בפנים) רק הכתוב „ושבתה הארץ“, ובסהמ"צ מ"ע קלה: „(והוא אמרו .. בחריש ובקציר תשבות) וכבר נכפל זה הציווי פעמים ואמר שבת שבתון יהי לארץ .. האי שבתון עשה (ואז"ח) ואמר גם כן ושבתה הארץ“. ובפרש"י ע"ז (טו, ב) הביא הכתוב „שנת שבתון יהי לארץ“. וראה לקמן הערה 12, 8.

(6) במגן המצות (מצוה א') שבהכותרת להל' שמיטה ויובל.

(7) להעיר מחו"כ עה"פ (בחוקותי כו, לד. מג). אז תרצה הארץ גו' והארץ תעזב מהם ותרח את שבתותי — „בשביל שתדעו שהארץ שלי כו' והיא חשמת מאילי כל שמישים שהיא חייבת ליי“.